

Fóris Ágota¹

LEXIKOLÓGIA, LEXIKOGRÁFIA A MAGYAR MINT IDEGEN NYELV TANÁRKÉPZÉSBEN²

Abstract

The master in *Teaching Hungarian as a foreign language* was launched at the Károli Gáspár University in 2010. The paper aims to present the background to the training, its objectives and system, and more precisely to discuss how lexicography and lexicology are taught within the programme.

The aim of teaching lexicography and lexicology is to convey basic knowledge on Hungarian vocabulary and on Hungarian dictionaries, placing special emphasis on knowledge and dictionaries applicable in the teaching of Hungarian as a foreign language. We intent to establish connections between knowledge on the mother tongue and knowledge on foreign languages, and to prepare teachers of Hungarian as a foreign language to be able to teach vocabulary and to select the appropriate dictionaries, and also help students acquire dictionary using and writing skills.

Keywords: *Hungarian as a foreign language, lexicography, lexicology, Hungarian vocabulary, Hungarian dictionaries*

Kulcsszavak: *magyar mint idegen nyelv, lexikológia, lexikográfia, magyar szókincs, magyar szótárak*

1. Bevezetés

2010-ben indult el a Károli Gáspár Református Egyetemen a **magyar mint idegen nyelv tanári mesterszak**. A tanulmány célja e képzés előzményeinek, céljainak, rendszerének ismertetése, ezen belül a lexikológia, lexikográfia mint oktatott tárgy részleteinek bemutatása, az ennek keretében megszerzett kompetenciák és ismeretek felhasználhatósága az egyetemi képzésben és a tanári munkában, végezetül egy, a magyar mint idegen szótáraival kapcsolatos nemzetközi projekt bemutatása.

¹ Fóris Ágota, PhD, tanszékvezető egyetemi docens, Károli Gáspár Református Egyetem, Magyar Nyelvtudományi Tanszék, Budapest. E-mail: foris.agota@kre.hu

² A tanulmány a Bolyai János Posztdoktori Ösztöndíj támogatásával készült.

2. A magyar mint idegen nyelv egyetemi oktatásának kérdései

A *magyar mint idegen nyelv és hungarológia* (MIH) koncepciója az egyetemi képzésben hosszú ideig együttesen jelent meg. A Bologna rendszerű felsőoktatási képzés keretében vált szét először egymástól élesen a két terület: a magyar mint idegen nyelv (MID) a tanárképzésben, a hungarológia pedig a diszciplináris képzésben kapott helyet, mindkettő mester (MA) szinten.

Magyarországon belül és kívül a MID-nek és a hungarológiai kutatásnak és képzésnek számos központja van; jelen írásban kizárólag a magyarországi felsőoktatási képzéssel foglalkozom, annak is elsősorban a MID tanárképzést érintő előzményeivel és jelenlegi rendszerével.

Szépe György (2000) és Szűcs Tibor (2000) a *Hungarológiai Évkönyv* első számában a magyar mint idegen nyelv Pécssett kialakított oktatási rendszerét mutatják be. Szépe (2000) a tanulmányban saját pályája köré építi fel a magyar mint idegen nyelv szakmaként történő kialakulását és meghonosodását, visszaemlékezve régi, magyar nyelvet tanuló diákjaira, akik már akkoriban vagy a későbbiekben neves nyelvészek, diplomaták stb. voltak. Az alkalmazott nyelvészet magyarországi megjelenését az 1950-es évekre datálja, megerősödését – különösen a gépi fordítással kapcsolatos kutatások miatt – az 1960-as évekre. E tanulmányban többször említi a kontrasztív nyelvészetet mint az alkalmazott nyelvészet egyik ágát, amely külföldön és nálunk is az 1970-es években élte fénykorát. Az angol és francia mint idegen nyelv diszciplínák hatására a magyar mint idegen nyelv is elterjedt Magyarországon nyelvészeti diszciplínaként, a nemzetközi alkalmazott nyelvészeti kongresszusokon pedig 1984-ben jelent meg először. A tanulmányban számos olyan szervezetet és intézményt mutat be, amelyek a magyar mint idegen nyelv oktatásában fontos szerepet játszottak.³ A pécsi egyetemen az egyetemi szintű magyar nyelv és irodalom szakos képzésben a kötelező órák mellett már az 1980-as években specializálódhattak a hallgatók (általános nyelvészet, alkalmazott nyelvészet, magyar anyanyelvi nevelés, uráli stúdiumok, kommunikáció specializációk léteztek); a magyar mint idegen nyelv specializációt 1992-ben indították.

Szűcs Tibor (2000) tanulmányában leírja, hogy a *magyar mint idegen nyelv/hungarológia* (MIH) szakot eredetileg 1982-ben az ELTE BTK központi Magyar Nyelvi Lektorátusa alapította Éder Zoltán vezetésével, posztgraduális formában. Az ELTE Magyar Nyelvi Lektorátusán 1994-ben „elsőként az országban elindul a nappali magyar mint idegen nyelv tanárképzés” (mid.elte.hu). Az 1993. évi felsőoktatásról szóló LXXX. törvény szerinti magyar mint idegen nyelv szakos tanárképzés létesítése a Pécsi Tudományegyetemen történt: a MIH szak alapítását 1997-ben hagyták jóvá, 1998-tól indították a szakot. A 40 kredités specializációt magyar és idegen nyelv szakos hallgatók egyaránt felvehették, a MIH szakot magyar szakosok vehették fel, és a végzetek képesítést kaptak a MIH oktatására. Ebben az időszakban kezdődött a Szegedi Tudományegyetemen Szőnyi György vezetésével a hungarológia program (1993-tól folyt hungarológia-tanár spe-

³ A magyar mint idegen nyelv és a hungarológia intézményrendszeréről részletes összefoglalást ad Nádor (2006).

ciális képzés)⁴, és a Károli Gáspár Református Egyetemen hungarológia specializáció Nádor Orsolya vezetésével (1998-tól). Szűcs (2000) ebben a tanulmányában egy újabb, egységes magyar mint idegen nyelv/hungarológia 8 féléves képzési szerkezet kidolgozásának megkezdéséről számol be. Az 129/2001. számú kormányrendelet alapján a PTE és az ELTE indíthatott oklevelet adó képzést, de ezt csak magyar nyelv és irodalom egyetemi szakkal lehetett felvenni, és kötelező volt a tanári szakképesítés megszerzése. Azonban az állandó szerkezetváltások, az Európai Felsőoktatási Térséghez való csatlakozás, a Bologna rendszerű képzések bevezetése a bölcsészet területén is a diszciplináris képzések és a tanárképzés szétválasztását eredményezte (lásd Klaudy–Fóris 2005).

Az újabb képzési szerkezetben, a 2010-es évtől kétfelé vált a magyar mint idegen nyelv/hungarológia képzés: hungarológia szakos diszciplináris mesterképzés ma több egyetemen is folyik, elsősorban kultúratudományi keretben (Debreceni Egyetem, Eötvös Loránd Tudományegyetem⁵, Szegedi Tudományegyetem), erős nyelvészeti bázisú magyar mint idegen nyelv (MID) szakos tanárképzés az Eötvös Loránd Tudományegyetemen és a Károli Gáspár Református Egyetemen létezik, előbbin Szili Katalin vezetésével (2010-től)⁶, utóbbin pedig a pécsi műhelyhez erőteljesen kapcsolódó Nádor Orsolya vezetésével (2010-től). A magyar mint idegen nyelv másodtanári szakként választható, magyartanár, idegen nyelvek tanára, történelemtanár, néprajz és kulturális antropológia tanári főszaak mellett.

A nemzeti felsőoktatásról szóló 2011. évi CCIV. törvény alapján bevezetett, 2013-ban országosan elindított osztatlan rendszerű tanárképzésből a MID – számos beadvány és ajánlás ellenére – kimaradt, ebben a képzési rendszerben sem osztatlan tanári szakként, sem más módon nem szerepel (283/2012. (X.4.) kormányrendelet), így a jelenlegi szabályozás szerint várhatóan 2016-ig lehetséges a magyar mint idegen nyelv tanári képzés indítása a Bologna rendszerű – most kifutó – képzés keretében.

3. A lexikológia, lexikográfia mint tantárgy a magyar mit idegen nyelv tanári mesterszaakon a Károli Gáspár Református Egyetemen⁷

A magyar mint idegen nyelv (MID) másodtanári szaka, a KRE-n folyó képzés szakképzett-ség-felelőse Nádor Orsolya. A szaka létesítését egy konzorcium kezdeményezte 2008-ban. A KRE-n 2009-ben történt meg a szakindítási dokumentáció kidolgozása, 2010-ben a MAB támogatta a MID tanárszaka indítását a KRE-n, és 2011-ben indult el a szaka. Jelenleg a MID tanárszaka 5 féléves szaka a Bologna rendszerű mesterképzésben, főszaak

⁴ Szőnyi György Endre 1999–2004. A magyar kultúra tanításának módszertani kérdéseiről. In: Hungarológia definíciók. http://www.academia.edu/4377348/Hungarologia_definiciok_1999-2004_

⁵ Az ELTE hungarológia mesterképzésének koncepciójáról Richly Gábor (2010) részletesen ír tanulmányában. A Hungarológia diszciplináris mesterszaak 2010-ben indult el az ELTE-n.

⁶ Az ELTE-én 2010-ben történt „az első MA magyar mint idegen nyelv szakos évfolyam elindítása, de ebben a tanévben kezdik el tanulmányaikat a Hungarológia diszciplináris szaka magyar mint idegen nyelv elágazására jelentkezők is” (mid.elte.hu).

⁷ A tanulmány e fejezete elhangzott „A MID napja” konferencián, „Lexikológia, lexikográfia a MID oktatásában” címmel, 2013. december 14-én (KRE, Budapest).

mellé, második szakként vehető fel. Diplomával, tanári szakképzettséggel rendelkezők 3, illetve 2 féléves nappali képzés keretében is elvégezhetik. A képzés nyelve magyar.⁸

A magyar mint idegen nyelv szakos képzés nem csak szemléletében különbözik a magyartanári képzéstől, hanem a főbb képzési területek is eltérnek attól, melyek az alábbiak: a MID diszciplináris kérdései, intézményei, kulturális ismeretek, kisebbségtudomány stb.; grammatikai ismeretek (funkcionális grammatika, magyar grammatika külföldieknek, történeti-összehasonlító nyelvészet stb.); lexikológia, lexikográfia; szakmódszertani ismeretek.

A **lexikológia, lexikográfia** 2 órás 2 kredites tárgy a magyar mint idegen nyelv tanári szak tantervében. A szakindítási dokumentáció összeállításakor természetesnek tűnt, hogy a szókinccsel és szótárakkal kapcsolatos ismeretek külön kurzus keretében jelenjenek meg a képzésben. Később jöttünk csak rá, hogy más egyetemeken magyar mint idegen nyelv szakjainak, illetve specializációinak tantervében külön tárgyként ezek az ismeretek nem jelennek meg, ha szerepelnek is lexikológiai ismeretek, azok általában a mérés-értékeléssel és a tankönyvek szókinccsével kapcsolatosan jelennek meg. – Megjegyzéseim ezzel kapcsolatosan: 1) A pécsi MIH programjában nem szerepelt ugyan tárgyként a lexikológia, lexikográfia (a MIH programját lásd Szűcs (2000)), de a magyar szakon és az alkalmazott nyelvészeti specializációban meghirdetett lexikográfia órát szabadon választható tárgyként a hungarológus hallgatók is felvehették, és többen fel is vették (a lexikográfia oktatásáról lásd Fóris 2000, 2002a). 2) Egyes külföldi oktatóhelyeken kutatószemináriumok keretében bekapcsolódhatnak az érdeklődő hallgatók folyó szótárkészítési munkálatokba, mint pl. a Poznańi Egyetemen (lásd Koutny 2010).

A lexikológia, lexikográfia oktatásának célja alapvető ismeretek átadása a magyar szókinccsről és a magyar nyelv szótáiról – kifejezetten azokra az ismeretekre és konkrét szótárakra összpontosítva, amelyek a MID oktatásában hasznosíthatók. Törekszünk az anyanyelvi ismeretek és az idegen nyelvi ismeretek összekapcsolására.

A tananyag vázlata: lexikológiai és lexikográfiai alapfogalmak; lexikai vizsgálatok (hamis barátok, reáliák, nevek a szótárakban); a szótári struktúra (formai és tartalmi elemzés): mega-, makro-, mikro-, mezostruktúra (Fóris–Rihmer 2007-es szempontrendszer alapján); magyar szinkrón szótárak (nyomtatott és online); számítógépes nyelvleírás, elektronikus szótárak; online elérhető magyar szótárak és nyelvi adatbázisok. Önálló hallgatói feladat egy magyar szinkrón szótár (nyomtatott vagy online) elemzése, MID-ben való használhatóságának értékelése, erről kiselőadás tartása és szemináriumi dolgozat írása. A feladat célja megismerni és gyakorolni a szótári elemzést, elmélyedni egy konkrét magyar szótárban. Fontos, hogy a hallgatók egymást meghallgatják, a szemináriumon van lehetőség az egyes szótárak bemutatása mellett a nézőpontok megvitatására. A félév végére kialakul a hallgatókban a szótárelemzési kompetencia. A teljesítés másik feltétele zárthelyi dolgozat megírása, amellyel elsősorban a lexikológiai, lexikográfia alapfogalmak elsajátítását ellenőrizzük.

A hallgatók így megszerzett ismereteit és azok alkalmazhatóságát a következőkben látom: megismerik a lexikológia és lexikográfia alapfogalmait; megismerik a szótárelem-

⁸ Részletesebb információk, mintatantervek: www.kre.hu/nyelveszet

zés lépéseit; megismerik a magyar nyelv szótárait és adatbázisait; képesek lesznek megfelelő szótárak kiválasztására; a nyelvismeret szintjének megfelelően ajánlanak szótárt a hallgatóiknak; tanácsot tudnak adni a könyvtárosoknak szótárak beszerzésére; képesek lesznek önálló glosszáriumok, szótárak megtervezésére, elkészítésére (természetesen további önképzéssel); képesek szótárelemzés (recenzió) megírására. Továbbá: a kurzus előkészíti a mérés-értékelés tantárgyat, és a tanári portfólióban is felhasználják a dolgozatot.

A lexikológiai és lexikográfiai alapfogalmakról és terminológiáról tanulnak a hallgatók a kurzus első felében (az alapfogalmakról részletesen lásd Fóris 2012). A lexikográfia terminológiája nem szabványosított, az egyes szerzők nem minden esetben használnak azonos fogalmakat és/vagy terminusokat. Ezek közül a legfontosabbakat tekintjük át az órákon. Az egyes szerzők és irányzatok más-más oldalról közelítik meg a szó fogalmát, ennek megértése és a terminológia elsajátítása lényeges. Így például: (1) A *szövegszó* (Papp 2006/1974), *szóelőfordulás* (Zsemlyei 2002), a számítógépes nyelvészetben *token* (Antal 1959): „egy szövegben akár többször is előforduló bármely szó; vö. *szövegszó*” („példány”) (Szirmai 2005: 172). (2) A *szóalak*: „a szótári szók valamennyi lehetséges szóelőfordulásának, vagyis minden toldalékos (jeles, ragos) és toldalék nélküli formájának egyike” (Zsemlyei 2002: 5, Papp 2006/1974), a számítógépes nyelvészetben *type*: „a szövegben előforduló különböző írásképpű szó (pl. bot, botot) (Szirmai 2005: 173). (3) A *szótári szó* (Zsemlyei 2002), *lexéma* (Papp 2006/1974), a mai számítógépes nyelvészetben és a lexikográfiában *lemma* vagy *címszó* pedig a különböző szóalakok egy együtvé tartozó csoportjának képviselője, „az azonos szótóbból származó összes (általában azonos szófajú) szóalakot átfogó kategória” (Szirmai 2005: 170).

Ma már elfogadott tény, hogy a szó fogalma nem univerzális – különböző nyelvekben, illetve a nyelvészet különböző ágaiban mást és mást értenek a szó fogalmán; lényegében többféle értelme, értelmezése elfogadott. Kiefer (1998) az *Új magyar nyelvtan*-ban és Kenesei (2000) a *Strukturális magyar nyelvtan 3. Morfológia* kötetében négyféle szómeghatározást ismertet részletesen (morfológiai, fonológiai, szintaktikai, lexikai szó). Az órákon ötféle szófogalmat különítünk el, az ortográfiai, a morfológiai, a fonológiai, a szintaktikai és a lexikai szót.

Foglalkozunk a szavaknak a hagyományos nyelvészeti leírásban szokásos kategorizálási módjaival (összefoglalása Zsemlyei 2002). Ennek alapján a következő szempontból kategorizálhatók a szavak: 1) társadalmi fontosságuk, 2) az egyes nyelvváltozatokhoz való viszonyuk, 3) élnyelvi felhasználásuk, 4) eredetük, 5) a használó egyénhez való viszonyuk szerint, 6) stilisztikai szempontból és 7) egyéb szempontok szerint. A Zsemlyei-féle csoportosítás lényegében megegyezik a hagyományos magyar lexikológiai felosztással, ezért veszem alapul a csoportok és szempontok ismertetéséhez (lásd Fóris 2012).

Az egy-egy nyelv szókincsének csoportosításában használt terminológia gyakran nem teljesen egyértelmű. Például az *alapszókincs* szót többféle fogalom jelölésére is használják, mást jelölnek vele a történeti nyelvészetben, a szociolingvisztikában, vagy a nyelvstatisztikában. A lexikográfiában a szótárírás egyik alapvető kérdése, hogy egy nyelv több milliós nagyságrendű szókészletéből mely szavak kerüljenek be a – több ok miatt – sokkal kisebb méretűre tervezhető szótár címszavai közzé. Az idegennyelv-ok-

tatásban a szótári minimum alapvető kérdésként jelent meg: hogyan lehet a leghatékonyabban oktatni egy adott nyelvet, melyik az a szókincs, melyek azok a konkrét szavak, amelyekre a nyelvtanulónak a legnagyobb szüksége van, és milyen sorrendben történjen ezek elsajátítása. A probléma megoldására többen javasolták egy nyelv szinkrón alapszókincsének a meghatározását és ennek feltétlen felvételét a szótárakba. Viszonylag egyszerű szinkrón értelemben az alapszókincs fogalmát definiálni, azonban annak megadása, hogy mely szavak tartoznak konkrétan ebbe a halmazba, milyen méretű szóállományt jelent (számszerűen), már elvi és gyakorlati problémák sorába ütközik.

Az alapszókincre vonatkozó nyelvstatisztikai vizsgálatok számos nyelvben hoztak konkrét, alkalmazható eredményeket. A szinkrón alapszókincs osztályozásához az olasz nyelv alapszókincsével kapcsolatos eredményeket vettem alapul (De Mauro–Chiari 2005, lásd Fóris 2012). Az alapszókincs halmazába tartozó szavakat gyakoriság és fontosság alapján sorolják be. Az *alapszókincs* (nevezték minimum-szókincsnek is) minden nyelvben kb. 7000 szó. Ez a hétezer szó az alábbi csoportokból áll össze: a) *leggyakoribb szavak* (*vocabolario fondamentale*) – kb. 2000 szó, a gyakorisági listák első 2000 szava, b) *gyakran használt szavak* (*vocabolario di alto uso*) – kb. 3000 szó, a gyakorisági listákon a 2001. és 5000. helyen található szavak, c) *nagyon fontos szavak* (*vocabolario di alta disponibilità*) – kb. 2000 szó. A harmadik, c) csoportba olyan szavakat válogattak, amelyek a gyakoriságuk alapján nem kerültek az előző két csoportba, tehát a nyelvhasználat során ritkábban fordulnak elő, de ismeretük mégis fontos. Ebbe a kategóriába a következő típusú szavakat sorolták: alapvető biológiai cselekedeteket, mint evés, alvás, szülés, halál stb. megjelölő szavak; a főbb testrészek nevei (szem, száj, fej stb.); a külső természet jelenségei (tűz, víz, Nap, Hold stb.); általános viszonyfogalmakat kifejező szavak (személyes névmások, mutatószók, tagadószók, mértékek stb.); kultúraspecifikus szavak. Az alapszókincs ismeretének szintje kb. az általános iskola alsó tagozatát elvégzett anyanyelvi beszélő ismeretének szintjének felel meg (lásd De Mauro 1999 I., az olasz alapszókincs szótára De Mauro–Moroni 1996, a gyakorisági szótárakról magyarul lásd Fóris 2002b).

Az idegennyelv-oktatás és -vizsgáztatás is támaszkodik a különböző típusú szókincsvizsgálatokra. Például a Közös Európai Referenciakeret (KER) a nyelvtanulókat a nyelvtudás szintje alapján három nagy csoportba sorolja, amelyeket további két alszintre bontanak, így végül összesen hat szintet különböztetnek meg. A KER megadja, hogy a nyelvtanulónak az egyes szinteken milyen képességekkel kell rendelkeznie olvasás, írás, beszéd és hallás utáni értés terén. Az e témában folytatott közös nemzetközi kutatások eredményei alapján különböző kvantitatív és kvalitatív módszerekkel megfelelő számú szót rendelnek, sőt, konkrét szólistákat állítanak elő a nyelvismeret különböző szintjeihez (KER 2002).⁹

⁹ 2014. január 24-én az ELTE Magyar mint Idegen Nyelv Tanszéke „Szintek a magyar mint idegen nyelvben” címmel szervezett vitanapot. Ezen érintőlegesen került szóba az, hogy a mérés-értékelés rendszerében (nyelvvizsgáztatás) a szókincs számonkérése mi alapján történik, és hogy az egyes vizsgaközpontok közzéteszik-e a különböző nyelvi szinteknek megfelelő szókinclistákat. A jelenlevők válasza alapján úgy látszik, hogy a központok nem hoznak nyilvánosságra ilyen szólistákat, és jelenleg egyedileg döntenek el – igaz, a KER előírásainak figyelembe vételével –, milyen nyelvi szinten milyen szókincsot követelnek meg és fogadnak el a vizsgázóktól. (E kérdések részletesebb vizsgálata szükséges a jövőben.)

Részletesen foglalkozunk a szótárral mint lexikográfiai művel. A szótárakban a felsorolt címszavak igazítanak el a tárolt információk között, azonban a szótár nemcsak a szóalakok tárolási helye, hanem a nyelvre, nyelvhasználatra vonatkozó hatalmas mennyiségű információ tárolója is. A klasszikus nyomtatott szótárak szócikkei a készítés céljától függően sok grammatikai, stilisztikai, pragmatikai adatot tartalmaznak.

A szótárelemzési kompetencia kialakításához a szótári struktúra és tartalom elemzését sajátítják el a hallgatók, így a megalapozott, makrostruktúra, mikrostruktúra és mezostruktúra elemzését vesszük (Fóris–Rihmer 2007 útmutatója alapján). Az online szótárak elemzési szempontjai némileg különbözhetnek a nyomtatott szótárakétól (lásd Gaál 2012). Az elemzett szótárak elsősorban magyar egynyelvű értelmező szótárak, illetve olyan kétnyelvű szótárak, amelyek jól felhasználhatók a) a magyart mint idegen nyelvet tanuló diákoknak ajánlható segédletként, b) a magyart mint idegen nyelvet tanító tanárok órai felkészüléséhez vagy szótárkészítési munkájához. A szótárakon kívül megvizsgálunk néhány, a magyar nyelvelírásához nélkülözhetetlen nyelvi korpuszt is. Az így született szemináriumi dolgozatok közül a legjobbak egy része megjelent a *Magyar Terminológia* című folyóirat szótárkritika rovatában: Ht online szótár (Dörgő 2011), Magyar Nemzeti Szövegtár (MNSZ) (Rába 2011), Magyar igei szerkezetek (Gonda 2011).

A szeminárium eredményeként a hallgatók „más szemmel” kezdenek nézni a szótárakra: tapasztalatom szerint többségük örömmel fedezi fel, mennyi értékes információ található ezekben, sokan itt ismerkednek olyan újonnan megjelent művekkel, amelyekről egyébként nincs tudomásuk. Többen a hallgatók közül már tanítanak, vagy közintézményekben dolgoznak, és van javaslattevési lehetőség az intézményük könyvtárának gyarapítására, vagyis kérhetik, hogy milyen szótárakat rendeljenek meg. A szemináriumon szerzett ismeretek birtokában a könyvtári állomány gyarapításáról is megfelelőbben tudnak dönteni.

4. A 2013-ban indult Hungarobox projekt¹⁰

A Finn–Magyar Társaság vezetésével (Marjatta Manni-Hämäläinen irányításával) indult el 2013-ban a Hungarobox projekt, amely egy, a Grundtvig Tanulási Kapcsolatok pályázat keretében elnyert kétéves mobilitási program. A Károli Gáspár Református Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszéke együttműködő partnerként vesz részt benne (Nádor Orsolya projektfelelős), a további partnerek a Firenzei Tudományegyetem Nyelv, Irodalom és Interkulturális Tanulmányok Tanszéke (Töttössy Beatrice projektfelelős), a Hamburgi Egyetem Finnugor/Uralisztika Intézete (Fazekas Tiborc projektfelelős) és a Tartui Egyetem Finnugor Tanszéke (Tönu Seilenthal projektfelelős). A projekt egyik fő célja partnertalálkozók szervezése abból a célból, hogy a partnerek megismerhessék a többi intézményben folyó munkát, és folyamatos munkakapcsolatot tudjanak fenntartani.¹¹ A szakmai találkozók témája

¹⁰ A „HUNGAROBX – Survey of Hungarian online glossaries and vocabulary exercises” program keretében 2013. november 9-én „A lexikológia és a lexikográfia aktuális kérdései” címmel a Tartui Egyetemen tartott projekttalálkozóan elhangzott előadás összefoglalása.

¹¹ A munkálatok előzménye a TE-LE-HU projekt, www.suomiunkari.fi/telehu (lásd Vecsernyés 2010).

a lexikográfia, lexikológia, szókincsvizsgálat, szókincstanítás témaköre, célkitűzése pedig a) a már létező magyar online tanulói szótárak/glosszárriumok adatainak, elérhetőségének összegyűjtése és az adatok nyilvános közzététele, b) a már létező, szókincstanítással foglalkozó tananyagok adatainak összegyűjtése, c) egy többnyelvű, a magyar mint idegen nyelv oktatását szolgáló online glosszárrium elkészítése, d) pilotprojektként a többnyelvű online tanulói szótár egy részének elkészítése a magyar mint idegen nyelvet tanulók számára; továbbá mindezen adatok nyilvános közzététele a projekt honlapján.

Az új műszaki-informatikai eszközök és szoftverek lexikográfiában – és általában a nyelvészetben – való felhasználásának eredményeként a lexikográfiában paradigmaváltás történt az 1990-es években. Az elektronikus szótárak, a szótárgépek, majd az online szótárak fejlődése, a szótárkészítési szabványok megjelenése – pl. az SGML (Standard Generalized Markup Language, magyarul 'általános szabványos kijelölő nyelv'), amely 1986 óta nemzetközi ISO szabvány; a terminográfiai és lexikográfiai munkára vonatkozó szabványok, valamint az elektronikus korpuszok felhasználása a szótárkészítésben, alapjaiban változtatták meg a szótárkészítést és a szótárhasználatot. A 2010-es években újabb paradigmaváltásnak vagyunk tanúi: a legfrissebb információtechnológiai fejlesztések ismét jelentős hatást gyakorolnak a szótárkészítésre és a szótárhasználatra. A legújabb változásokat a szemantikus technológiák megjelenése és elterjedése eredményezte azzal, hogy nyílt forráskódú programok segítségével bárki szerkeszthet és közzétehet adatbázisokat, ontológiákat vagy szótárakat. Ezek az új alkalmazások az XML technológián alapulnak. A szemantikus web modelljét már egy évtizede leírták (Berners-Lee et al. 2001), nagymértékű térhódítása azonban csak néhány éve kezdődött, de úgy látszik, hogy a legújabb technikai fejlesztéseknek köszönhetően mára nagyon elterjedt. A szemantikus web előnye a korábbiakhoz képest, hogy „az alkalmazások egyértelműen azonosított fogalmak között szemantikai kapcsolatokat definiálnak, a fogalmi relációk mögött meghúzódó háttértudást pedig ontológiákban reprezentálják” (Tóth 2010: 184); célja pedig „egy olyan globális hálózati metaadat-infrastruktúra létrehozása, amely lehetővé teszi a világhálón lévő adatok integrálását, a közöttük lévő kapcsolatokat definiálását és jellemzését, illetve az adatok értelmezését” (i. m.: 188). Ez az új paradigma nem csak a lexikográfiában, de más területeken is jelentős változásokat hoz, így például a szótárak és a terminológiai adatbázisok készítését is megújítja.

Már az elektronikus szótárak megjelenésétől készítenek ingyenes online szótárakat, ezek között találunk kisebb-nagyobb szócikkszámú szójegyzékeket és nagy terjedelmű szótárakat is. Az ingyenesen elérhető online szótárak egyre növekvő népszerűsége a nyomtatott és a megvásárolható online szótárak használatára egyaránt hatással van; az okostelefonok elterjedésével pedig a 2011/12 tanévtől az egyetemi oktatásban a szemináriumokon is elérhetővé és egyre gyakrabban használatossá váltak (konkrétan a diákok a nyomtatott szótárak helyett az okostelefonon elérhető szótárakat részesítik előnyben szótárhasználati feladatok elvégzésekor).

A lexikográfiában jelentős változásokat hozott a mobilkommunikációs eszközök utóbbi években tapasztalható rendkívül gyors és jelentős mértékű elterjedése. Két évtizede még a hagyományos asztali számítógépek számítotak a technika csúcának,

majd a hagyományos hordozható számítógépek (laptopok, netbookok), ma pedig – az utóbbi két év adatai alapján – egyértelműen a mobilkommunikációs eszközök (okostelefonok, táblagépek) a legelterjedtebbek. Az okostelefonok és a táblagépek teljesítménye már ma is megközelíti az asztali számítógépek teljesítményét, előnyük pedig kis méretük és könnyű hordozhatóságuk. Ennek következtében használatuk nincs helyhez kötve. A lexikográfiában a jövőt az online szótárak jelentik, elsősorban azok, amelyek alkalmasak a mobilkommunikációs eszközökön való használatra. Granger (2012) az elektronikus szótárak hat előnyét és újítását emeli ki a nyomtatott szótárakhoz képest: integrált korpusz, nagyobb mennyiségű és jobb minőségű adat, hatékony hozzáférés, testreszabhatóság, hibridizáció (többféle referenciamű tulajdonságainak az ötvözése), felhasználói bevitel lehetősége. Az okostelefonok további előnye, hogy a mobil operációs rendszerekhez egyre több hangalapú keresési opcióval rendelkező alkalmazás készül, így a gyakran körülményes és hosszadalmas gépelés kiküszöbölhető. (Vagyis „megkérdezhettük” a telefonunkat egy adott szó jelentéséről.) (A témáról részletesebb Fóris–Gaál 2013.)

Ebből következően a) a lexikográfiai és terminológiai kutatásokat és az oktatást egyaránt célszerű kiterjeszteni a mobil szótárakra és mobil terminológiai adtabázisokra, hogy az eredmények felhasználásával jobb minőségű és megbízhatóbb alkalmazások készülhessenek, a hallgatók pedig naprakész felkészítést kapjanak; b) a MID készülő szótárait is érdemes online formátumra, akár már eleve mobilkommunikációs eszközökre tervezni (mint az a *Magyar–szomáli szótár (szomáloknak)* esetében is történt: Joachim–Muhyadin 2013).

A Hungarobox projekt keretében az új infokommunikációs eszközökön megjeleníthető szótárak és nyelvtanulási anyagok bibliográfiai adatainak összegyűjtését, valamint ezek rövid értékelését tűztük ki célul (hogy megtudjuk, egyáltalán mi létezik és mi az, ami elérhető a nyelvtanulók számára), továbbá egy olyan online szótár elkészítésének előkészületei történnek meg, amely a magyar mint idegen nyelv B1–B2 szintjéhez szükséges szókincset tartalmazza, és elérhető az internethozzáféréssel és/vagy mobilkommunikációs eszközökkel rendelkező nyelvtanulók számára.

5. Összefoglalás

A Károli Gáspár Református Egyetemen 2011-ben indult el a magyar mint idegen nyelv tanári mesterszak, amelynek keretében a diszciplináris, kulturális, grammatikai, szakmódszertani ismeretek mellett a lexikológiai és lexikográfia ismeretek átadására is súlyt helyezünk. A tanulmányban a képzés magyarországi előzményeit ismerttettem, majd a lexikológia, lexikográfia kurzus tananyagának vázát, céljait, elérni kívánt eredményeit. Végül a magyar mint idegen nyelv online szótáraival foglalkozó Hungarobox projektet mutattam be, amely a modern kommunikációs eszközök lexikográfiában való felhasználhatóságát is szem előtt tartja a munka során.

Irodalom

- Antal László 1959. Megjegyzések a szóállomány statisztikai vizsgálatáról. *Magyar Nyelvőr* 83, 307–311.
- Berners-Lee, Tim – Handler, James – Lassila, Ora 2001. The Semantic Web. *Scientific American*. <http://www.scientificamerican.com/article.cfm?id=the-semantic-web>
- De Mauro, Tullio – Chiari, Isabella (eds.) 2005. *Parole e numeri. Analisi quantitative dei fatti di lingua*. Roma: Aracne.
- De Mauro, Tullio – Moroni, Gian Giuseppe (1996): *DIB. Dizionario di base della lingua italiana*. Torino: Paravia.
- De Mauro, Tullio 1999. Introduzione. In: De Mauro, Tullio 1999–2000. *Grande dizionario italiano dell'uso*. Torino: UTET, Vol. I. VII–XLII.
- Dörgő Borbála 2011. Ht online szótár. *Magyar Terminológia* 4, 2, 280–284.
- Gaál Péter 2012. Szempontrendszer online szótárak minősítéséhez. *Magyar Terminológia* 5 (2), 225–250.
- Gonda Andrea 2011. Sass B. – Váradi T. – Pajzs J. – Kiss M. 2010. Magyar igei szerkezetek. A leggyakoribb vonzatok és szókapcsolatok szótára. *Magyar Terminológia* 4, 2, 290–294.
- Granger, Sylviane. 2012. Introduction: Electronic lexicography – From challenge to Opportunity. In: Granger, Sylviane – Paquot, Magali (eds.) *Electronic Lexicography*. Oxford: Oxford University Press. 1–14.
- Fóris Ágota – Gaál Péter 2013. Lexicography, terminography and the role of new mobile devices in teaching terminology. *Terminologija* 20, 75–81.
- Fóris Ágota – Rihmer Zoltán 2007. A szótárak minősítési kritériumairól. *Fordítástudomány* 9, 1, 109–113.
- Fóris Ágota 2000. Kezdeti lépések a lexikográfia-oktatásban. *Iskolakultúra* X, 2, 83–88.
- Fóris Ágota 2002a. Modern lexikográfiai módszerek oktatása. *Modern Nyelvoktatás* 2–3, 61–73.
- Fóris Ágota 2002b. *Szótár és oktatás*. (Iskolakultúra könyvek 14.) Pécs: Iskolakultúra.
- Fóris Ágota 2012b. A lexikon megközelítései. In: Alberti Gábor – Kleiber Judit – Farkas Judit (szerk.) *Vonzásban és változásban*. (A nyelvészeti Doktorandusz füzetek külöNKiadása) Pécs: Pécsi Tudományegyetem Nyelvtudományi Doktori Iskola. 277–307.
- Kenesei István 2000. A szavak és más lexikai alapegységek. In: Kiefer Ferenc (szerk.): *Strukturális magyar nyelvtan 3. Morfológia*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 76–91.
- Kiefer Ferenc 1998. Alaktan. In: É. Kiss Katalin – Kiefer Ferenc – Siptár Péter: *Új magyar nyelvtan*. Budapest: Osiris Kiadó, 187–292.
- Klaudy Kinga – Fóris Ágota 2005. A nyelvészet és a magyar felsőoktatás modernizációja. *Magyar Tudomány* 166, 4, 449–457.
- Koutny Ilona 2010. A Poznańi UAM magyar szakjának bemutatása. *THL*₂ 1–2, 46–52.
- Nádor Orsolya 2006. A magyar mint idegen nyelv és a hungarológia intézményrendszere. In: Hegedűs Rita – Nádor Orsolya (szerk.): *Magyar nyelvmester. A magyar mint idegen nyelv – hungarológiai alapismeretek*. Budapest: Tinta Könyvkiadó, 47–64.

- Papp Ferenc 2006/1974. Strukturális-matematika-algebrikus (nyelvészet). In: Klaudy Kinga (szerk.): *Papp Ferenc olvasókönyv*. Budapest: Tinta Könyvkiadó, 72–80.
- Rába Réka 2011. Magyar Nemzeti Szövegtár (MNSZ). *Magyar Terminológia* 4, 2, 284–290.
- Richly Gábor 2010. A hungarológiai részképzés feladatai és lehetőségei a változó felsőoktatási környezetben. *THL₂* 1–2: 5–15.
- Szépe György 2000. A magyar mint idegen nyelv/hungarológia koncepciójának kialakítása a munkám során. In: *Hungarológiai Évkönyv* 1. Pécs: PTE. 11–23.
- Szirmai Mónika 2005. *Bevezetés a korpusznyelvészetbe*. Tinta Könyvkiadó, Budapest.
- Szőnyi György Endre 1999–2004. A magyar kultúra tanításának módszertani kérdéseire. In: *Hungarológia definíciók*. http://www.academia.edu/4377348/Hungarologia_definiciok_1999-2004_
- Szűcs Tibor 2000. A magyar mint idegen nyelv/hungarológia hazai művelésének helyzete. In: *Hungarológiai Évkönyv* 1. Pécs: PTE. 24–28.
- Tóth Máté 2010. A szintaktikai és a szemantikai paradigma. Egy globális hálózati metaadat-infrastruktúra felé. *Magyar Terminológia* 3, 2, 183–214.
- Vecsernyés Ildikó 2010. A TE-LE-HU projekt. *THL₂* 1–2, 194–199.
- Zsemlyei János 2002. *A mai magyar nyelv szókészlete és szótárai*. Erdélyi Tankönyvtanács, Kolozsvár.

Források

2011. évi CCIV. törvény a nemzeti felsőoktatásról. http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=A1100204.TV
- 283/2012. (X.4.) Korm. rendelet a tanárképzés rendszeréről, a szakosodás rendjéről, és a tanárszakok jegyzékéről. http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=A1200283.KOR
1993. évi LXXX. törvény a felsőoktatásról. http://www.okm.gov.hu/letolt/ds/1993_evi_lxxx_torveny_7_szamu_melleklet.pdf
- 129/2001. (VII. 13.) Korm. rendelet a felsőoktatásban a bölcsészettudományi és egyes társadalomtudományi alapképzési szakok képesítési követelményeiről. <http://www.uni-miskolc.hu/~btmtt/129-2001.htm>
- ELTE BTK Magyar mint Idegen Nyelv Tanszék honlapja. <http://mid.elte.hu/>
- Joachim László – Muhyadin, Tukale Hussein 2013. *Magyar–szomáli szótár (szomálok-nak). Fogalomköri mutatóval*. (Online szótár.) RMK - Menekültmisszió, Iskolai Integrációs Program – MorphoLogic Kft., Budapest, 2013. <http://qaamuus.rmk.hu/>
- KER 2002 = *Közös Európai Referenciakeret* – magyar változat 2002. http://www.nyak.hu/nyat/doc/ker_2002.asp
- KRE BTK Magyar Nyelvtudományi Tanszék honlapja. www.kre.hu/nyelveszet
- TE-LE-HU projekt. www.suomiunkari.fi/telehu